

JOSEP PERARNAU I ESPELT

UN FRAGMENT DEL LLIBRE DELS ÀNGELS
DE FRANCESC EIXIMENIS TRADUÏT A L'ARAGONÈS

Tothom sap que Francesc Eiximenis escriví la seva gegantina producció bibliogràfica en català i en llatí i que algunes de les obres catalanes foren aviat traduïdes al castellà, al francès i àdhuc al flamenc.¹ Allò que, si no m'erro, era desconegut fins ara és que també hi hagués una traducció (certament petita, en comparació amb l'obra a la qual pertany) a l'aragonès. Petita o gran és una novetat que cal posar a l'abast de tots els interessats.

El fragment que ens ocupa es troba a Copenhague, Kongelige Bibliotek, Ny kgl. S., ms. 2921, 4.º;² i per tant cal començar la presentació del text amb la descripció del volum manuscrit en el qual es troba.³

Descripció del volum

La signatura acabada d'esmentar correspon a un volum de 102 folis de paper numerats amb llapis potser ja en el segle actual, més tres, també de paper, destinats a guarda, a cada una de les dues bandes del cos del volum. La superfície actual del llibre és de 217 × 152 mm, corresponents a la coberta. Per una nota del f. [6^v] és possible de reconstruir les grans etapes de la seva trajectòria durant més de cinc segles: «Ffuit dopni Martini de Alpartil, prioris sedis Cessaraugustane», dada realment rica de connotacions, atesa la personalitat del segurament primer posseïdor i la seva relació amb Benet XIII.⁴ En el moment, però, de redactar la nota acabada de transcriure,

1. L'existència de tals traduccions és dada que ha arribat als manuals i així hom pot veure el de Martí de RIQUER, *Història de la literatura catalana. Part antiga*. Volum II, Barcelona 1984, 326-329.

2. La presència de fragments d'obres ben conegudes de Francesc Eiximenis en el volum de Copenhague, Kongelige Bibliotek, Ny kgl. S., ms. 2921, 4.º, no figura dins Ellen JOERGENSEN, *Catalogus codicum manuscriptorum latinorum medii aevi Bibliothecae Regiae Hafniensis*, Copenhague 1926, 371.

3. Aplico en la descripció del volum manuscrit la tècnica i la metodologia exposada i emprada en el meu *Els manuscrits lullians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans*. Apèndix: *Inventari d'obres lullianes en català* (Studia, textus, subsidia III), Barcelona 1982, 10-16.

4. Martín d'Alpartil és conegut sobretot per la seva crònica del pontificat del conterrani i protector Pedro de Luna/Benet XIII, publicada dins *Martin de Alpartils Chronica actitatorum temporibus domini Benedicti XIII. Zum erstenmal veröffentlicht von Franz EHRLE. Band I: Einleitung, Text der Chronik, Anhang ungedruckter Ak-*

Martín d'Alpartil ja no n'era amo («fuit») i no sembla que el pas de propietat fos provocat per la seva mort, car altrament suposo que no hauria mancat el «quondam»; per això, ni tan sols puc aventurar la suposició que tal volum seguís la sort dels altres de la biblioteca d'aquell personatge. L'altre punt segur és que dos segles més tard el llibre pertanyia a la biblioteca del Conde Duque de Olivares.⁵ Un altre salt de dos segles i l'hauríem trobat en la d'Antonio Cánovas del Castillo.⁶ Durant la segona meitat del segle XIX o a començaments del XX, el volum devia emigrar de l'Estat Espanyol, car el 1921 es trobava a Leipzig, segurament en mans d'algun antiquari,⁷ el qual el vengué a la Biblioteca Reial de Copenhague, on continua tenint aspecte i elements constitutius que posseïa en deixar la Península Ibèrica.⁸

L'enquadernació és de tela sobre cartó. Un filet daurat ressegueix les quatre vores tant de la coberta com de la contracoberta. El llom de pell és dividit en cinc sectors, el segon dels quals porta escrit *Cronología y Astronomía*. La cara interior de la portada té: la signatura actual escrita amb tinta, la paraula «Imago» escrita amb llapis i, al centre, l'«ex libris» amb escut i inscripció «Biblioteca / de Don A. Cánovas del Castillo». A cada cara del tercer foli de guarda inicial hi ha «Chocolates superiores» d'estampa. Els talls són daurats.

El cos del volum consta dels cent dos folis que ja sabem, amb superfície de 212 × 142 mm; els set folis inicials són sense numerar, els següents són

tenstücke (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, XII), Paderborn 1906, XLII i 616 pp. Hom pot veure un resum d'aquest llibre i d'altres notícies sobre Alpartil dins *El Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic*, Barcelona 1979, 252 pp. Les notícies són individuables a través de l'índex analític, 171, columna segona.

5. El títol nobiliari es refereix, sens dubte, a qui l'ha portat per antonomàsia, home de confiança de Felip IV de Castella, Gaspar de Guzmán y Pimentel, de Ribera y Velasco y de Tovar (Roma 1587 - Toro 1645).

6. Unes primeres notícies sobre la biblioteca de D. Antonio Cánovas del Castillo (Málaga 1828 - Madrid 1897) es poden veure en *Enciclopedia Espasa*, s.v. *Biblioteca*. El nostre volum seria, per tant, de la part d'herència que fou venuda.

7. Hom es pot preguntar si l'antiquari de Leipzig s'ha d'identificar o almenys de relacionar amb el conegut Eigil Fischer, que aquells anys immediatament posteriors a la primera guerra europea consta haver venut els pergamins de Girona actualment a Copenhague, Ny kgl. S. 1719, 2.º, i d'altres, principalment del Vallès, ara a Londres, British Museum, *Additional Charters* 62.604-62.681; cf. el meu *Pergamins de Girona a Copenhague*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 3 (1984), 221-242, en particular 224-225.

8. Em refereixo a la persistència de la inscripció castellana en el teixell o a la de l'«ex libris» de D. Antonio Cánovas del Castillo en els folis de guarda, tal com el lector podrà veure tot seguit.

numerats amb xifres romanes, d'I a XCVII, mancant els folis XIX i XXXVIII, cosa que dóna el número actual de 102 folis del cos del volum. Els set folis inicials primitivament no numerats no sembla que constitueixin ni que hagin constituït un plec. Als folis 3-4 i 6 hi ha filigrana, que sembla una campana (en l'esmentat foli 6, la part inferior de tal instrument). El cos del volum pròpiament dit, el numerat amb xifres romanes, consta de set plecs, de composició diversa. El primer té nou fulls doblats o divuit folis (f. I-XVIII); la filigrana del paper és un cap de bou amb banyes. Els tres plecs següents consten de deu fulls doblats o vint folis, però el primer dels tres (segon del cos del volum pròpiament dit) ara és format només de nou fulls o divuit folis (f. XX-XXXVII), per pèrdua del primer full del plec, el corresponent als folis XIX i XXXVIII (el lector recordarà que el primer plec acabava amb el foli XVIII i que el segon comença amb el f. XX); en tots tres, la filigrana és única: l'ànec. El plec cinquè és constituït per sis fulls doblats o dotze folis (f. LXXIX-XC), de filigrana idèntica a la dels plecs immediatament anteriors. Finalment, el plec setè i darrer és coix, inicialment de quatre fulls doblats, però s'ha perdut la segona meitat o foli del primer full del plec, meitat que hauria constituït el foli XCVIII; el plec té, doncs, quatre folis en la seva primera meitat i tres en la segona (f. XCI-XCVII); la filigrana és l'ànec dels plecs anteriors.

El volum conté les peces següents:

1. F. [1^r]. Esquemes conceptuals trets, en gran part, del *De Civitate Dei* de sant Agustí.⁹

2. F. [1^v] *Prophecia sancti Methodij*.¹⁰

3. Ff. [3^r-5^v] [*Repertorium per ordinem alphabeti eorum quae inveniuntur in ff. I-LXXXV*]. I n c.: Asia maior cum suis regionibus et alijs... E x p.: ...Yris, arcus celestis. XIIIJ carta.

4. F. [6^v] [*Index foliorum I-LXXXV*]. Promago mundi vel ymago mundi. I n c.: Primus liber, de quatuor elementis... E x p.: ...Multa alia curiosa et vtilia sunt in hoc volumjne, quere per te.

5. Ff. I^r-XLVJ. [PSEUDO-HONORII ALTISSIODORENSIS = SOLONII GEBENNENSIS, *Imago mundi*], I n c.: Ad jnstruccionem multorum, quibus deest

9. Heus-ne ací una mostra: «Dicitur 'caro' bonorum, 'cadaver' malorum. XX *De civitate [Dei]*, c. xx». «Loquitur Deus homini: corporaliter, spiritualiter, mentaliter, per scripturam, [per] suam sapientiam, [per] suos angelos. C. xx. *De civitate Dei*», de sant Agustí d'Hipona.

10. «Dize aquel sant doctor e màrtir Methodius, díxolo en espíritu, de que el mundo deuia venir a fuert terrible decaymiento en el treceno e quatorzeno centenario après la natiuidad de Jhesu Xristo, el qual decaymiento sería senyal que Antecrist místico vendría. Vide in libro [*De Angelis* tercerto (*sic*), c. XLI, circa finem, et tractatus V, capitulum xxxvi in fine et c. xxxvii[1].» L'obra citada és la d'Eiximenis.

copia librorum hic libellus edatur... E x p.: ...Sibilla .vij^a. cumana claruit et ezechiel. Libro perscripto, sit laus et gloria xto ame~~X~~n. Per circulum solis quando se diuidit annus Contempti uerbi sibi vult tria ter sonari, Per que nouendum quando se diuidit vnum. Sed ciclus lune substrahit inde duos. Si per qujndenos tres Vult iudicio jungi, Et post diuisum quotus hinc numerus remanebit [F. XLVI] Annus erit totus cicli cuiuslibet horum. Et postremus erit si forte nichil remanebit.

Edició incompleta: V. FINZI, dins «Zeitschrift für Romanische Philologie», XVII (1893), 490-543 i XVIII (1894), 1-73.

6. Ff. XLVI^r-LIJ^r. [INCERTI AUCTORIS], *De sopnis*. I n c.: Si quis sopnjauerit sopnum, querat librum, quemcumque voluerit... E x p.: ...quitquid volueris obuoniet .3., scilicet pecunjam uel augmentum.

7. Ff. LII^r-LXX^r. [INCERTI AUCTORIS], *De luna, stellis et astronomia*. I n c.: Luna prima in omnibus utilis est, in lecto qui ceciderit, diu languescet... E x p.: ...vnde sit ut vnus Anno .XIX. transiliatur dies.

8. Ff. LXX^r-LXXXV^r. [INCERTI AUCTORIS], *De generali doctrina omnium tabularum*. I n c.: Ad doctrinam generalem omnium tabularum in compoto... E x p.: ...in tante quantitatis erit tota terra. Forma huius instrumenti est talis.

9. Ff. XCI^r-[XCV^r]. [Francesc EIXIMENIS, *Llibre dels sants àngels*. Fragment en traducció aragonesa]. A gitar los demonjos de los coerpos de los hombres vsen algunos de la següent art. I n c.: Primerament, ells jnterrogan la persona endemonjada secretament, per tal que millor e sens vergonza e pahor diga verdat... E x p.: ...la nouena, de la quinquagèssima.¹¹

10. Ff. [XCVJ-XCVIJ]. [Francesc EIXIMENIS, *Llibre dels sants àngels*. Fragment]. I n c.: Recompta aquel matex libre dels mjrales de sant Miguel que a sis miles... E x p.: ...e ha sant Miquel, quant a Déus plaurà. *Amén*.¹²

11. F. XCVIJ^r. [*Chronicon quinque annotationum*].¹³

El cos del volum és copiat per dues mans. La primera escriví els folis

11. És el text publicat a continuació. Pertany al *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis, tractat IV, final del capítol XLIII i tot el capítol XLIV.

12. A diferència de l'anterior, aquest fragment no fou copiat en traducció aragonesa, ans en català, amb alguna relliscada, però, vers la llengua del copista. Cf. p. 212.

13. «Anno incarnationis Domini D CCC LXXX fo presa Barcelona per crestinas (sic).

»Anno Domini millesimo LXXX° v^o fo pres Toledo per n'Amfós, rey de Castella.

»Anno Domini millesimo LXXX VII moltes gens de sarahís vengeren en Spanya.

»Anno Domini M^o LXXX IX fo pres (corr presa) lo castell de Monçó lo jorn de sent Johan bapista a pres-lo lo rey d'Aragon, don Sancho.

»Anno Domini M^o nonagesimo septimo fo presa la ciutat de Hoscha per En Sancho, rey d'Aragon.»

I-LXXXV i la segona els folis XCI-XCVIJ. Els folis LXXXVI-XC resten en blanc.

El primer copista escriu dins una caixa d'escriptura marcada (hom pot veure en diversos indrets mostres del corresponent puntuat), de 160 × 95 mil·límetres, amb vint-i-dues línies, a tota amplària. Lletres gòtica semibas-tarda catalana, d'entorn del darrer terç del segle XIV. Lletres capitals, rúbriques (també les escrites als marges, indicant la matèria de la respectiva pàgina) i calderons o línies corresponents en angle, són escrites amb tinta vermella. Algunes majúscules són assenyalades amb una ratlla vermella damunt. Els folis III i IV són escrits a quatre columnes per pàgina, aprofitant, si cal, tot l'espai útil.

La segona mà escriví els set folis darrers amb una caixa d'escriptura de 166 × 80 mm i trenta-dues línies en el foli XCIV^r, amb lletra gòtica bastarda de forta tirada a cursiva i a tota amplària. Lletres capitals, calderons i alguna línia marcant les lletres majúscules, en vermell. És característic d'aquest copista el fet d'estirar o allargar les cues de les lletres que en tenen, en algunes de les darreres línies, àdhuc amb afegitons amb vermell.

Les dades que acabem d'exposar ens permeten de dir quelcom de l'elaboració del volum. La lletra predominant (la primera de les dues esmentades) i les anotacions de la pàgina final, en català, indiquen que el primer posseïdor fou un català relativament interessat en la coneixença de camps poc explorats com eren en aquells moments els somnis o l'astronomia. Al cap de pocs anys d'haver estat copiada aquesta part central, el volum, amb els set folis darrers en blanc, passà, després de 1392, data de l'acabament del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis, a un aragonès, també interessat en aspectes poc explorats com el de la possessió diabòlica, el qual féu copiar, traduït a l'aragonès, més d'un capítol destinat a exposar la manera de gitar els o el dimoni del cos d'un endimoniat i un altre, aquest no traduït, relatiu a miracles de sant Miquel Arcàngel.¹⁴ El copista d'aquests dos capítols em sembla que tenia dues qualificacions: era d'alguna manera escrivà de la cúria papal¹⁵ (segurament de Benet XIII), car en els nostres països, almenys

14. Li correspon també el breu fragment, traduït a l'aragonès, copiat en la nota 10 d'aquesta introducció.

15. No vull dir que en el moment de la còpia fos un buròcrata treballant en la cúria papal. Vull dir que el tipus de lletra gòtic bastard sembla introduït en les nostres terres per derivació de la cúria papal. D'altra banda, el fet d'haver pertangut el volum a Martín d'Alpartil porta a suposar que la relació amb la cúria de Benet XIII és absolutament clara. De més a més, la presència de fragments d'Eiximenis en un volum que per camins diversos porta hom a preguntar-se sobre la seva relació amb la cúria papal de Benet XIII confirma les relacions entre el polígraf i el papa, ja antigues i de confiança, tal com hom pot veure en els meus *Documents i precisions entorn de Francesc*

en tant que jo ho conec, l'ús de la lletra gòtica bastarda era exclusiu dels escrits procedents de la cúria papal, amb molt poques excepcions.¹⁶ L'altre qualificatiu és que era aragonès, car, en copiar el text català del capítol sobre sant Miquel Arcàngel, se li escaparen grafies aragoneses. No m'atreviria a dir si, almenys en la seva darrera etapa, el llibre fou copiat per a Benet XIII, per a Martín d'Alpartil o per a algun altre aragonès, encara que, certament, abans de la mort de l'esmentat d'Alpartil el volum fou seu.

Problemes d'un capítol

Fixem-nos, doncs, amb una major detenció en el fragment traduït a l'aragonès. Un fet ens convencerà que s'ho val. La inquisició espanyola el suprímí o l'expurgà, tal com he pogut veure en un exemplar de la traducció castellana de la mateixa obra publicada a Burgos per Fadrique de Basilea el 1490,¹⁷ en el qual el nostre text és reduït al següent:

«Nota aquí que, para echar los diablos de los cuerpos de los omnes, usan algunos de la siguiente arte. Primeramente, ellos preguntan a la persona demoniada, secretamente porque mejor y sin vergüenza y sin miedo diga la verdad, si ha havido grande ira o turbación de alguna cosa o si ha fecho juramento falso contra alguno o si ha levantado falso testimonio. E, si en alguna destas cosas ha caydo, facéndolo confessar e reconciliar e satisfacer e después comulgar e después léenle las siguientes oraciones delante: "Jesu Christo, fijo de Dios vivo, que por la voluntad del Padre e por la obra del Spíritu Santo veniste en aqueste mundo e tomaste carne humanal e naciste de la gloriosa virgen señora santa María e diste baptismo e penitencia e sacrificio e los otros sacramentos de la santa

Eiximenis (c. 1330-1409), dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 1 (1982), 191-215 i *La donació de la biblioteca d'Arnau des Colomer i la fundació de la «Libreria Sedis» de Girona (1397-1411)*, *ibid.*, 2 (1983), 171-239, en particular 207-212.

16. A primer cop d'ull, una d'aquestes excepcions podria ésser la de Lluís Carbonell, secretari de la cúria diocesana de Girona, de la calligrafia del qual m'he ocupat en l'estudi acabat d'esmentat, 173, nota 3. No era excepció; cf. p. 593.

17. *Libro de los sanctos ángeles*, Burgos, Fadrique de Basilea 1490, exemplar existent a Copenhague, Det kongelige Bibliotek, Inc. 4248. Que aquesta edició i per tant aquest exemplar tenia el capítol 44 del tractat quart en el foli xcv consta per l'índex del volum, al f. 5^a: «Capítulo .XLIII., que continua las conjuraciones que se fazen sobre los demonios». També consta que, per ordre de la Inquisició de Valladolid, tal exemplar fou expurgat a Segòvia el dia 29 de maig de 1585 per Juan Bernardo de Quirós i P. Villarreal. El resultat fou la desaparició dels folis xcv i xcvi del volum i la del capítol XLIII del llibre d'Eiximenis. Els dos folis suprimits foren substituïts per un d'escrit a mà, imitant lletra d'estampa, on el nostre fragment és reduït al paràgraf que segueix, corresponent a les línies 1-30 del text ací publicat.

madre yglesia en redempción de nuestros peccados [F. xcv^b] e sufriste por nos fambre e frío et tribulaciones e angustias e sudores de sangre e sofriste ser preso et ligado e açotado e escarnido, crucificado e enclavado e de fiel e vinagre abrevado, de espinas coronado, muerto e lanceado, escarnido e soterrado, e descendiste a los infiernos por redemir a los santos padres. A ti, señor, nos acorremos e en ti creemos, a ti façemos grandes graçias por las grandes misericordias que a nos façes e has fecho a toda la christiandad. A ti, señor, me do e tengo por culpado de todos los mis peccados e te suplico que así como perdonaste a san Pedro e a la Magdalena e al ladrón en la cruz e a Longinos que atravesó el tu costado preçioso, que así ayas merçed e piedad de aqueste o de aquesta creatura tuya por el demonio atormentado ó atormentada, e la libres de su poder, e le fagas a ti, señor, siempre puramente servir e conoscer aqueste tan grande beneficio de liberación, que todos te suplicamos. E ésto te plega, señor, otorgarnos por el amor e honor que tanto has ensennado a la humanal natura, la qual has puesto en alteza divinal por aquella eternal bondad que en ti es e será en secula seculorum", e luego después le sea dicha delante la siguiente oración [F. xcv^c] —*esta coluna A de quedar en blanco*— [F. xcv^d] Capítulo XLV...».

Fou suprimit, doncs, tot el text que en la nostra edició correspon a les línies 31-148. Preguntem-nos per què. La meva resposta seria, amb totes les reserves, que allò que suscità la malfiança dels inquisidors castellans fou, no pas cada un dels elements assenyalats en tal capítol (les línies 50-54, per exemple, semblen trobar-se més amunt de qualsevol sospita), sinó el seu conjunt, el fet de trobar-se elements inatacables amb d'altres que els devien semblar més o menys sospitosos. En canvi, la primera oració, aquella el text de la qual ocupa les línies 9-30, fou acceptada, segurament perquè es limita a una recomanació genèrica, que, per descomptat, tothom pot fer.

Les altres, en canvi, les que comencen en la línia 31, tenen, almenys vistes en el seu conjunt, una clara qualificació d'exorcismes, si no ja d'abjuracions de l'esperit maligne. I ací, almenys tant com en els detalls massa concrets de devocions que podrien desembocar en superstició, em sembla que rau la raó principal de la sospita dels inquisidors. Perquè, és veritat, els exorcismes han existit sempre en els rituals de l'Església i algunes de les frases de les oracions d'Eiximenis se n'inspiren, però l'exorcisme ha estat sempre un exercici estrictament controlat, sobretot quan és aplicat a ja cristians o batejats. Però, apartant-se dels textos dels rituals, la «versió» eiximeniana és la de fer-los accessibles a tothom (el lector mateix pot veure, en llegir el text ací publicat, que no hi ha cap indicació restrictiva en quant a la pràctica de l'exorcisme), quan, sobretot a partir de la contra-reforma, les possibilitats oficials previstes pels rituals foren interpretades de forma cada vegada més restrictiva, més controlada i més conscient que, fenòmens que algú podria interpretar com de possessió diabòlica, no eren res més que

malalties no gaire corrents.¹⁸ Aquesta em semblaria la raó darrera de la censura inquisitorial, la de no permetre la circulació d'un fragment que podia contribuir a fer creure que tothom podia diagnosticar la possessió diabòlica d'ell mateix o d'un altre i que tothom podia llançar-se a la palestra, no sols espiritual i interna, ans externa i pública amb el dimoni.

Encara que els inquisidors no es mogueren per consideracions com les següents, l'exposada no sembla ésser l'única causa de perplexitat, en comparar les oracions eiximenianes de conjur amb les dels rituals de la litúrgia cristiana de tots els temps.¹⁹ N'esmentaré només dues. La primera és comparable a un combat de boxa, en el qual hom té la impressió que ha estat aplicada la norma de «els segons, fora». L'exorcisme, tal com es dedueix dels rituals litúrgics, és una lluita, en la qual l'única potència capaç de vèncer

18. Vegeu la introducció de l'*Ordinarium Barchinonense* publicat pel bisbe Guillem Cassador, Barcelona, Claudi Bornat 1569, f. 232', a l'*Exorcismus ad sanandos daemónicos*: «Circa hanc materiam est notandum quod sunt aliqui infirmi, qui gesticulantur, spumant, fremuntque, veluti patientes epilepsiam seu morbum comitalem, quem vulgo dicimus "gota coral". Alii vero qui animi deliquium patiuntur, aut valde adusta melancholia (quae "mania" vocatur) vaesani: desipiunt delirantque et verba proferunt sicuti a demonio tenti. Sunt etiam alii nimis melancholici, tristes, stupefacti, cogitabundi, querentes solitudinem, suspirantes, timore perterriti, desolati plurimum, periculum patientes incidendi in omne malum. Qui etiam aliquando dicunt quod semet occidere volunt, idque aut naturali infirmitate obcaecati, aut diaboli versutiis stimulati facere tentant. Et, si huiusmodi patientes aliquando vere et realiter a daemonio agitentur: et aliquoties eorum tetris humoribus utatur, ut illos pestifero veneno inficiat atque obsideat, indigeantque celeri subventione: tamen persaepe a daemonio agitari falso existimantur. Sunt praeterea alii manifeste et absque alia naturali infirmitate a daemonio obsessi... [f. 232']... Unde prudens sacerdos, cum aliquem patientem viderit, non illico nec leviter ad exorcismum accurrat. Examinare enim oportet prius, an naturali morbo laboret. Sed quia peritis in arte est fides adhibenda, patiens aliquam similem praedictis passionem in primis prudenti, atque experto medico ostendatur, qui eum a naturali infirmitate, seu melancholia, si eam patitur, curet...».

19. He pogut examinar els textos i les explicacions que els acompanyen dins Edmundus MARTÈNE, *De antiquis ecclesiae ritibus libri... collecti atque exornati...*, Tomus secundus, ²Anvers 1736, 970-1003: Caput IX: *De arreptitiorum seu energumenerum adjurationibus*. Martin GERBERT, *Monumenta veteris liturgiae alemannicae pars altera...*, pars III, *ritualis...*, Sankt Blasien 1779, 127-135. Martin GERBERT, *Vetus liturgia alemannica disquisitionibus praevis, notis, et observationibus illustrata*. Pars secunda et tertia, Sankt Blasien 1776, 561-792: *Disquisitio VII. De energumenis eorumque exorcismis*. Adolph FRANZ, *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*. Zweiter Band, Freiburg de Brisgòvia 1909, 514-615: *Vierzehnter Abschnitt. Bei Besessenheit*, amb recopilació de textos a partir de la pàgina 586. Romà BARRIGA I PLANAS, *El Sacramentari, Ritual i Pontifical de Roda. Cod. 16 de l'Arxiu de la Catedral de Lleida, c. 1000* (Fundació Salvador Vives Casajuana XXVII), Barcelona 1975, 321-329. *Ordinarium Barchinonense* publicat pel bisbe Guillem Cassador, Barcelona, Claudi Bornat 1569, ff. 232'-246'.

és el mateix poder de Déu. Per això, en tant que jo les puc conèixer, és impensable de trobar entre les oracions dels rituals cristians una que comenci com la de la línia 54, amb petició d'intervenció de personatges secundaris. Ja sé que només és una petició, diguem-ne d'intercessió davant Déu, però tinc la impressió que justament això devia ésser considerat com un diversiu pels redactors de les pregàries litúrgiques, car m'he adonat que, almenys en els textos que he pogut consultar, mai no compareixen, en l'exorcisme, les lletanies dels sants. L'exorcisme és un ritus en el qual l'Església implora una intervenció decisiva de Déu omnipotent i tot el restant diguem que sobra. No, en canvi, en Eiximenis.

L'altra observació assenyalava un punt de teologia profunda, tant que podria ésser element definitori de la d'Eiximenis. La lectura dels exorcismes i de les adjuracions dels rituals deixa un pòsit de convenciment que allò que l'Església cristiana considera insuportable en la possessió diabòlica és el fet que aquesta desfigura en l'home aquella imatge de Déu que aquell és per la mateixa creació i que, en conseqüència, allò que l'Església demana i cerca amb exorcisme i adjuració és que una persona o un cristià concret torni a poder-se presentar com a tal imatge de Déu en el seu ésser humà. Jo no diré que Eiximenis passi ben bé per alt aquesta línia de doctrina,²⁰ però la seva insistència rau en el fet de la redempció de Jesucrist. Diria que els exorcismes d'Eiximenis intenten més que l'endimoniament deixi d'ésser-ho a fi que en ell torni a resplendir el fruit de la redempció que no pas a fi que no resulti desfigurada la seva qualitat d'imatge de Déu en virtut de la creació. Ens trobem en un estricte problema teològic, de dosificació d'accentuacions, però en darrera instància desemboca en un problema de traducció tan fàcil com incalculable: quina és, per a Eiximenis, la valoració de la realitat creada en tant que tal, prescindint de la posterior i sobrevinguda realitat cristiana. Assenyalaré només una possible connexió, justament la del títol que cercà per a la seva «obra», *Lo cristià*. Eiximenis es veié amb cor per a fer una teologia del «cristià», del fet que l'home hagi estat objecte d'una sèrie d'atencions de part de Déu, centrades en la persona i obra de Jesucrist i englobades sota la denominació de «fet cristià», però, en canvi, potser ni tan sols veié la possibilitat de fer una gran síntesi teològica que comencés per l'home en tant que creat per Déu o, si mai la veié, segurament la desestimà perquè, potser, es trobava bé en una línia agustiniana pessimista, la de considerar la

20. Vegeu, per exemple, el text de les línies 24, 32, 47-48, 78, 84, 124, esmentant el fet que el possés és creatura de Déu, mai però, si no m'erro, no és esmentada la seva condició d'imatge del Creador.

realitat de la creació i particularment la humanitat, després del pecat original, com a «massa damnata».²¹

La còpia d'aquest fragment és, en un altre ordre de coses, una prova més dels desequilibris que afectaven la visió subjectiva del món per part de l'home del pas del segle XIV al XV. La cultura és la forma com l'home incideix en el món i en els altres homes (i qui diu home, diu societat), forma d'incidència que és fortament condicionada per la fàlisi com l'home i la societat d'un moment i d'un país determinat veu el seu món, el físic i l'humà. La «cultura» de l'home europeu i en particular del català del pas dels segles XIV al XV presenta projeccions de la seva subjectivitat tan fortes i consistents, com potser poques vegades s'han trobat en la història de la nostra cultura. Figures com la de l'«anticrist» o la del «dimoni» han estat més presents i, per descomptat, més importants per la seva eficàcia en aquells moments que en altres èpoques històriques. Si la vida d'una comunitat humana és comparable a l'escena d'un teatre, és justificat d'afirmar que en l'escena del pas del segle XIV al XV personatges com «l'anticrist» o el «dimoni» hi jugaven papers molt més «reals» que les persones de carn i ossos. El fragment d'Eiximenis era tan representatiu de les preocupacions dels seus contemporanis, que arribà a tenir vida pròpia i fou traduït a un llenguatge, en el qual era fins ara desconeguda cap traducció d'una obra o d'un fragment d'alguna obra d'Eiximenis. En aquest sentit, em sembla representatiu de la «cultura», és a dir, de la forma com l'home contemporani veia i entenia el desenvolupament de l'escena de la vida en el teatre del món.²²

Una darrera observació d'història cultural, la que, en la vintena d'anys que van de les darreres obres de Francesc Eiximenis a l'obra de Felip de Malla, el panorama cultural del país experimenta un inici de trencant. Si Eiximenis sembla desestimar l'humà de l'home i valorar-hi només el cristià, Felip de Malla defineix el mateix Jesucrist en tant que en ell arriben a la plenitud les «virtuts» que ja abans del cristianisme es trobaven en els herois pagans.²³ Si amb Eiximenis la balança es desequilibrava del platet de les valors del cristianisme, vistes ben segur de forma acrítica com a exclusives, en Felip de Malla aquest platet comença d'elevant-se i, per contra, s'inicia el moviment de baixada del platet contrari, el de les valors humanes, a l'in-

21. Em permeto de remetre a les observacions publicades dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 3 (1984), 284-286.

22. François VANDENBROUCKE, *Démon*, dins «Dictionnaire de Spiritualité», III (París 1957), intitula de manera significativa el nostre període: *Du 14e au 17e siècle: La fièvre satanique*.

23. He tocat amb una certa major detenció aquest punt en el meu *Sobre el «Memorial del pecador remut»* de Felip de Malla, dins «Revista Catalana de Teologia», VIII (1983), 475-478.

terior sempre de la realitat cristiana. Es tractava només d'un inici d'una trencada històrica, car grans capes del poble continuaren durant aquell final de l'Edat Mitjana veient en la seva contemplació de les escenes de la vida els mateixos personatges que hi havien copsat Francesc Eiximenis i sant Vicent Ferrer.

Dos mots sobre el text

Deixem estar les elocubracions doctrinals o culturals per a qui s'hagi d'encarar amb llibres sencers d'Eiximenis i tornem a tocar de peus a la terra dels textos concrets.

Intentaré d'esbrinar, primerament, la collocació del fragment aragonès de Copenhague (K = Kovenhavn) entre els textos catalans o castellans manuscrits que he tingut a l'abast de la mà a Barcelona i són els següents:

A = Volum de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 267, datat l'any 1406.

B = Volum de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 462, no datat, però de començaments del segle xv.

C = Volum de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 342, datat l'any 1418.

D = Volum de Barcelona, Biblioteca de la Universitat, ms. 86, datat l'any 1445.²⁴

L = Volum de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1225, no datat, però del segle xv, amb una traducció castellana del *Llibre dels àngels* d'Eiximenis.

Si el lector analitza l'aparat crític de les primeres línies del text, en el qual he recollit totes les variants que es poden descobrir en els exemplars acabats d'indicar, es trobarà amb una primera constatació segurament inesperada (suposat que la cosa esperada podria ésser l'agrupació del text de K, aragonès, amb el de L, castellà), que només en nou ocasions K s'associa amb L contra els quatre textos catalans A, B, C i D; i que, en canvi, en tretze ocasions K s'ha associat amb A, B, C i D contra L; això vol dir que, almenys l'aragonès inicial de K era més pròxim al català que al castellà de L, en allò que correspon a l'arrel de les paraules. També hi ha una altra constatació a fer, la que en una variant tan interessant com la de la línia segona, «de los hombrès», K només troba un company entre els cinc presos en consideració

24. Aquest volum ha estat descrit per Francisco MIQUEL ROSSELL, *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, I, Madrid 1958, 101.

en la present prova, el text de C, el qual també dona «dels hòmens», genitius que, en canvi, són absents dels altres cinc textos; l'associació de K i C contra tots els altres es torna a trobar en la variant de la línia 6, la grafia de la paraula «turbació». Les dades anteriors em penso que permeten de treure dues conclusions: que el text aragonès de K fou traduït directament d'un original català; i que aquest original era molt pròxim al text C. I dic només «molt pròxim» i no que sigui totalment idèntic, perquè en un cas, el de les variants a la conjunció «e» en la línia 5, tal conjunció es troba en K, certament, i encara en A, D i L, no, en canvi, en C, còpia que presenta la variant «ni».

L'aparat crític a tot el fragment permet d'assabentar-se que el text inicial de K, el reproduït en la nostra transcripció i edició, fou corregit per una mà diversa de la del copista, en el sentit que féu passar, per exemple, els adjectius «noestros» de la línia 13 o «voestra» de la línia 32 (dues vegades) a grafies que en podríem dir més normalitzades com són «nuestros» i «vuestra»; tals correccions són encara més abundants en formes verbals com són «quies» corregida en «quieres» (per exemple, línia 33), «quiran» en «quieran» (línia 40), «poedas» en «puedas» (línies 83 i 84) i d'altres que el lector podrà veure personalment en l'aparat crític que acompanya el text editat. Jo no sé si tal evolució s'ha d'entendre en el sentit que la segona mà optà per una forma d'aragonès diversa de la del copista inicial o, per contra, per una que s'acostés més al castellà, iniciant o seguint d'aquesta manera una opció que sembla haver-se imposat a partir de la impremta. Però tal problema és totalment aliè al nostre fragment, entorn del qual l'única cosa que l'editor havia de fer és la d'assenyalar tal activitat correctora constatable en el text manuscrit de K. No cal dir que el text ofert en la meua transcripció és el que correspon a la còpia del copista inicial, deixant per a l'aparat crític la indicació de les intervencions del corrector més tardà.

La nostra edició

El paràgraf immediatament anterior ja és explicació d'una de les característiques del text que segueix. Cal també aplicar ací allò que he dit en exposar les particularitats de «la nostra edició» en l'article segon d'aquest volum. Dit això, afegiré que he normalitzat d'acord amb l'ús actual, les «i»/«j» i les «u»/«v».

Una paraula sobre l'aparat de fonts. El lector ha estat informat que els textos eiximenians d'exorcisme no són homologables amb els del ritual i és veritat. Però ara precisarem. Les pregàries o els conjurs no són traducció

de cap dels oficials, però molts dels temes, als quals Eiximenis fa d'altaveu, són paral·lels als de la tradició litúrgica de l'Església. He intentat d'oferir en l'aparat de fonts, dos punts de referència nostres sobre aquesta tradició. El primer és el ritual de Roda, d'entorn de l'any 1000, el segon és l'*Ordinarium Barchinonense* de 1569. El lector trobarà frases, en general molt breus, d'aquests dos testimonis, coincidents amb frases d'Eiximenis. Però hi ha quelcom més, i ací ha saltat la petita sorpresa. La de constatar que gairebé tant com Eiximenis és lliure en la reelaboració d'oracions més o menys semblants a les litúrgiques, és seguidor i repetidor de les indicacions rituals de l'esmentat *Ordinarium* en el sentit que en aquest sobreviurien amb normalitat total les formes de capteniment en l'exorcisme que hom degué introduir en els rituals de la Baixa Edat Mitjana en el nostre país (tals indicacions o normes de capteniment manquen de forma gairebé absoluta en la part que ens interessa del Ritual de Roda). I m'he limitat a aquestes dues obres de referència, car les compilacions d'Edmond Martène, de Martin Gerbert o d'Adolph Franz no aporten textos oracionals o adjuratoris diversos dels que hi ha en les dues compilacions nostres i són, d'altra banda, geogràficament tan allunyats que segurament no hauria tingut massa sentit insistir en possibles coincidències de frases aïllades. El parallelisme, en canvi, entre la litúrgia gestual propugnada per Eiximenis i la que l'*Ordinarium Barchinonense* ens permet d'endevinar vigent durant els darrers segles medievals obliga a acceptar que el polígraf gironí s'inspirà en les grans línies d'allò que hom feia en el seu temps. Esperem, però, l'aportació definitiva d'una desitjable edició crítica del *Llibre dels àngels*.

Barcelona, 10 de juny de 1985

A GITAR LOS DEMONIOS DE LOS COERPOS
DE LOS HOMBRES USEN ALGUNOS
DE LA SEGÜENT ART

[Copenhague, Det kongelige Bibliothek, Ny kgl. S. 2921, 4.º,
ff. 91^r-95^r]

Primerament, ells interrogan la persona endemoniada secretament
5 per tal que millor e sens vergonza e pahor diga verdat. Primerament,
si ha aguda de res ira gran o turbació o si à gelosia o si à fet sagra-
ment fals contra alguno o à levantado falso testimonio. E siñde ha
feyto, fazen lo li confessar e reconciliar e pux comulgar e après ligen
las segueentes oraciones: «Jhesu Christo, filo de Dios vivo, que por

1 ABCD *praemittunt* nota así (BCD acf) emperò que L *praemittit* nota aquí que | a A
om L para | gitar L echar | demonios AC dimonios BD diables L diablos | coerpos ABCD
corsos L cuerpos 2 de los hombres AB DL *om* C dels hòmens | usen A huzen CL usan | algu-
nos ABD alguns C alcuns

4 ells A els BCD ells L ellos | interrogan A interogaven BCD interroguen L preguntan |
endemoniada A *lect dub* edemoniada L demoniada 5 per tal que L por que | millor AD
mils BC mills L mejor | vergonza ABCD vergonya L verguença | e B ne C ni L e sin | pahor
ABD paor C pahor L miedo | verdat ABCD veritat L verdat | primerament A *praemittit* e
BDL *om* C primerament A *add* li enterogan 6 aguda A ahuda BCD haüda L avida | de res
L *om* | ira gran ABCDL gran (L grande) ira (A hira) | turbació ABD torbació C turbació L
turbación *add* de alguna cosa | o si à gelosia L *om* à BCD ha | à BC ha | fet L fechon | sa-
grament A segrement L juramento 7 fals C falç L falso | alguno AB negú D nengú C nagon
L alguno | o L *add* si | levantado A lauat B llevat CD leuat L levantado | falso ABD fals C
falç L falso 7-8 E siñde ha feyto ABCD e si u (C ho) han L e sy en algunas destas cosas
ha caydo 8 lo ABC los L lo D *lect dub* los/les | confessar AL confesar C confessar | recon-
ciliar A raconsiliar BD reconciliar L reconciliar C *om* e reconciliar | e ABCD *add* satisfeser L
sastifazer | pux K *al man corr in* puix ACD puys B puixs L después K *seq* que *cancell* | co-
mulgar ABCD combregar L comulgar | après L después | ligen L leen BD *add* los C *add* lus
L *add* le 9 segueentes ABCD següents L siguientes | oraciones ABCD oracions L oraciones

4 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 232^r: «Parochus, seu
sacerdos illum curaturus secreta, et non publice inquirat conditionem, vitam et statum
patientis... sacerdos secundum suam prudentiam et discretionem adhibeat remedium
secreto...». 6 *Ibid.*: «...(inquirat)... si habet aliquod maximum peccatum, veluti si
fecit falsum iuramentum, aut falsum testimonium dixit in iudicio vel extra. Si inter-
fecit hominem et, si est mulier, si fecit abortum. Si proditorie consensit in furtum, vel
damnum proximi. Si testamenta aut legata maiorum adimplere neglexit. Si est apostata.
Si habet zelum de marito, vel de uxore, si mortuus est ei aliquis parens, vel amicus,
amasius, vel amasia, quem vel quam plurimum diligebat. Si perdidit aliquam rem sibi
charam, utpote grandem substantiam, aut anulos aureos, margaritas, aut quid simile. Si
est oppressus aere alieno. Si aliquis ei iniurias, aut blasphemias, aut convitia dixit, aut
eum percussit». 8 *Ibid.*: «...remedia... praecipua erunt haec quae sequuntur. Primo,
confessio patientis, omnium scilicet suorum peccatorum et quod praeparetur ad digne

la voluntat del Padre e poi la obra del Speritu Sancto venieste en 10
 este mundo, prendieste carne humana e nacieste de la glorioussa ma-
 dre sancta María, dones babtismo, penitencia e sacrificio e otros
 sacramentos de sancta madre esglesia e en redempción de los noestros
 peccados soferieste por nosotros fambre, siet, calor, e frío e tribu- 15
 laciones e angustias, sudor de sangre, e sostenieste esser vendido,
 preso, ligado e açotado, estrenyido, penzado e claufincado e de vina-
 gre abeurado e de spinas coronado, moerto, alancezado, escarnido e
 soterrado e devallado a los || infernos por redemir los padres. A tu,
 f. 91^v senyor mío, redemptor, recorrech, creo e a tu adoro, laudo e benedigo 20
 e a tu fago grandes gracias de la grant misericordia que a mi fazes
 e as feyto a toda christiandat. E a tu, senyor, me do por culpable de
 todos mis peccados e suplico que axí como perdone a sant Pedro
 e a la Madalena e al ladrón en, la cruç e a Longí, que travesso los
 tuyos peytos preciossos, axí ages merce de aquesta creatura tuya por 25
 lo demonio vexada e la deliures de su poder e'l fagas a tu, senyor,
 purament servir e regonexer aqueste grant benefici de la deliuracion,
 que todos te suplicamos. E aquesto te placia atorgar a nosotros por
 la amor e honor tanta que has ensenyada a la humana natura, la qual
 as possada en la alteza divinal por aquella eternal bondat que en tu
 es e sera in secula seculorum». 30

E tantost li sia dita damunt la oración següent: «Mi senyor, vos
 siats piadosso ad aquesta voestra creatura por la voestra grant bondat
 f. 92^r agora e todos tiempos. Senyor, que quies || appellar Dios de Abraam,
 Dios de Ysach e Dios de Jacob, ajes merce e pietat de aquesta per-

ABCD *add* damunt (C demont) L delante 13 noestros K *al man corr in* nuestros 16 pen-
 zado K *al man corr in* penjado 17 moerto K *al man corr in* muerto | alancezado K *corr in*
 alanceiado 18 devallado K *corr in* deuyés 22 Pedro K *al man explicavit breviationem*
 p^o 24 K *seq mi eras*

32 siats K *ead man corr lect dub* sia us | voestra K *al man corr in* vuestra | voestra
 (grant) K *al man corr in* vuestra 33 que quies K *al man corr in* ta (?) que te quieres 35 e

suscipiendam Eucharistiam, iniuncta sibi poenitentia salutari». 10-18 Cf. *Orationes contra daemonium. Alia* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 323, 3. 25-26 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 239^v: «...tibi que possit hic famulus tuus corde firmato et mente sincera debitum praeberere famulatum...». 26 *Orationes contra daemonium. Alia* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 323, 2.

33-34 *Incipiunt interdictiones satane* (FRANZ, Friburg 1909), 588, 2. 38 *Missa pro his qui a daemonio vexantur* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 321, 1. 39-40

22 Cf. Mc 14, 66-72. 23 Cf. Lc 8, 2 (Magdalena) i 23, 40-43 (Bon lladre). 23-24 Io 10, 34.

33-34 Cf. Mt 22, 32. 46-47 Vegeu les línies 73-74 i 138.

- 35 sona tuya e envia en la suya ajuda, senyor, sant Miguel, qui la deliure e la defensa del dimonio e de todas sus malicias, e a tu gloriosso Sperit placia que por reverencia del filo de Dios tuyo e mio quieras ajudar ad aquesta creatura. A tu, donchs, recorem todos, e a los otros benditos ángeles, special a senyor sant Miguel, Gabriel e Rafael
- 40 e a todas las virtudes e santos del cielo que quiran con lurs supplicaciones ajudar ad aquesta persona axí tribulada, que mal no pueda tomar por lo enemigo en terra ni en agua ni en fuego ni en l'ayre ni veylando ni dormiendo ni por neguna manera. O salvador del mundo, por la tuya cruç carrés lo poder del demonio e por la tua sangre
- 45 redemist nuestros peccados, ajuda de present ad aquesta persona tribulada por el maligno sperito. O Dios mudit, agios, atanathos, ysquiros, oies nos, senyor, salvador, defende e deliura la tuya cre-||-atura f. 92^r
ra desta malvestat e del poder del diablo por la tuya misericordia, qui vivis et regnas in secula seculorum amen».
- 50 Apres de aço, sia dit sobre lo pascient lo *Pater noster* e'l *Credo in Deum* en romanz. E en comencament de quiscun article de la fe demanaras al pascient; «Creyes tu que axí sia?» e el diga que «hoc», digua clarament, por tal que li puxa hom instruir clarament.

K seq lect dub rep eras 37 placia K al mand add -t 40 quiran K al man corr in quieran 43 mundo K al man add in mg por virtud de la tuya sancta incarnación e por virtud de la suya (?) preciosa passió e muerte 44 carrés K al man corr in cerrés | lo K al man corr in el 46 sperito K al man add in mg e por virtud de aquel qui no prendió ni unió con si los ángeles, mas la carne que descendió de Abraam, te mando que te'n vayas sin nenguna lesión de su cuerpo | mudit K lect dub alia man corr in iruendit/inudit/iundit 47 oies K al man corr in oyes

51 romanz K romaz ead man corr romanz | comencament K ead man corr comencamnt
52 «hoc» K al man add in mg e si dubda quel

Orationes contra daemonium. Alia (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 323, 3. *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 238^v: «Mitte, ergo, sanctos angelos tuos, sanctum Michaellem, sanctum Gabrielem, sanctum Raphaellem, ut adsint et defendant creaturam hanc...».

50-51 Cf. *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 233^v: «Item, ut occupetur orationibus, *Credo in Deum...*».

50-53 Aquest paràgraf indica que l'autor s'inspirà en l'*Ordo baptismi* i àdhuc en l'*Ordo unctionis infirmorum* del *Ritual*. 51 La indicació favorable a la llengua del poble sembla haver-se d'entendre en el sentit que, en temps d'Eiximenis, la participació en una acció litúrgica o para-litúrgica normalment es realitzava en llengua llatina. En aquest sentit, pot ésser significatiu el fet de trobar-se les oracions bàsiques en llengua vulgar en el llibre de Salamanca, Biblioteca Universitària, ms. 2311, f. 108^r (vegeu en aquest volum l'article *El lullisme, de Mallorca a Castella a través de València*, introducció, apartat I), perquè sembla significar que en aquest punt de l'ús de la llengua vulgar en les oracions bàsiques, mestre Francesc Eiximenis i els «lullistes» de València es trobaven en la mateixa línia de capteniment.

E après, tantost diga la següent oración: «O prínceps gloriosos e columpnes de la ecclesia christiana, benditos apóstoles, patriarchas, mártires, confessores e vírgines, a vossotros recorrem con grant fianca que vos placia suplicar lo nostro redemptor e muyt alt rey e senyor, o senyor Ihesu Christo, filo de Dios vivo, que ell vulla por la sua grant clemencia ajudar ad aquesta suya creatura, no vulla entendre a los suyos peccados, antes los li quiera fazer remenbrar e sin dia demanats quels li do a conèxer per quels puxa verdaderament confessar e por aquellos fazer condigna penitencia a gloria e honor suya».

f. 93^r E, aquesto dito, fes que lo pa-||-cient prometa que fara dezir tres missas a la sancta Trinidad e, si és poderós, fagande dezir una a la passió de Ihesu Christo e otra ha honor de sancta Maria e otra ha honor de la gloriosa ciutat de paradiso. E, por cascuna de aquestas sanctas invocaciones, faga encender una candela denant lo precioso coerpo de Ihesu Christo e prometa deiunar tres viernes e a dar tres almoynas a honor e gloria de la sancta Trinidad e de la passió del filo de Dios. E après de aquesto, digas li desusso los següents quatre evvangelios. Lo primero es «In principio erat Verbum...». Lo segundo es «Missus est angelus Gabriel...». Lo tercero es «Cum natus esset Ihesus in Bellem...». Lo quarto es «Recumbentibus undecim discipulis...». E après de aquesto demanda ombre al pascient com ha

56 recorrem K *al man add -os* 60 dia K *ead man corr dea*

65 Maria K *al man add in mg* e otra a honor de los sanctos ángeles 66 paradiso K *ead man corr paradís add -o* 74 discipulis... K *al man add in mg* los quales acabados 75

54-56 *Orationes contra daemonium. Alia* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 232, 3. *Item, aliae orationes super energuminum bapuzatum* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 328, 3. *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 234^v-235^r i 235^v-236^r. 61-62 Cf. nota a la línia 8 d'aquest aparat.

63-74 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1975), f. 233^r: «Item, dicantur pro eo aliqua missae et inducatur et moneatur ut quotidie missam audiat, ieiunet, det eleemosynam, vel faciat aliud opus pium, secundum facultatem suam. Et

63-70 Aquestes línies semblen un bon document per a dibuixar les devocions fomentades per Francesc Eiximenis i, per tant, interessants per a una història de l'espiritualitat als Països Catalans. 71 Io 1, 1 ss. 72 Lc 1, 26 ss. 72-73 Mt 2, 1 ss. 73 Mc 16, 14 ss. L'*Ordinarium Barchinonense* col·loca el nostre quart fragment evangèlic en tercer lloc, desestima el de Mt 2, 1 ss. i en canvi posa al final el fragment de Lc 10, 18 ss. (CASSADOR, Barcelona 1569), 233. Les quatre perícopes evangèliques indicades per l'*Exorcismus super eos qui a demonio vexantur* (FRANZ, Friburg 1909), 601, són diverses de les del nostre text: Mt 5, 1-19; Lc 11, 14-28; Lc 8, 27-39 i Mc 9, 16-28. Vegeu també les línies 137-138. 74-75 La curiositat de saber el nom del diable, repetida en la línia 95, no té paral·lisme, que jo conegui, en els textos dels rituals indicats en la nota 19 de la introducció. Vegeu, en canvi, la p. 428.

- 75 nom e pux al diablo e: «Tu, aytal, enemich de Dios todopoderoso, fillo de perdición e de toda falsia, yo te mando por virtut de Dios todopoderoso, padre de toda verdat e virtut, que tu salgas del coerpo de aquesta creatura (*e dixit lo nombre del pascient*). E, por virtut de su precioso fillo e de las sanctas paraulas evvangelicals aquí recitadas, te mando quende sal-||-guas, donant-me senyal del teu departiment, porque fagamos gracias al noestro salvador deste grant beneficio suyo. Axí como lo noestro redemptor stech dentro en ventre bendito virginal, axí stignes tu ligat que no poedas nozer ad aquesta creatura de Dios e tanquado que no poedas nozer sin ma volentat».
- 80 f. 93^v
- 85 E, aquesto dito, deve ombre dezir al demonio; «Ergo, maledicte diabole, recognosce sententiam tuam, da honorem Deo vivo, domino Ihesu Christo filio eius, et domino Spiritui Sancto, et per ista sacra nomina Dei: Nothe, Eloy, Elet, Sabat, Adonay, Fetzas, Agios, Oteos, Esquirios, Elot, Emanuel, Tetragramaton, Ougas, Agla, Oreos, Agios Spiritus, Abaot, Fortis, Astiel, sucurre, Pater sanctissime, isti, quem
- 90 dominus noster Ihesus, filius tuus, ad sacrum babtisma vocavit. Et signum crucis eius fronti misterium sacre fidei impressit. Tu, igitur, maledicte diabole, iterum nunquam audes violare, per eum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Per tantam,

(diablo) e K al man add in mg aquesto feyto, sia así dito al diablo 77 coerpo K al man corr in cuerpo | creatura K al man add int lin suya 80 salguas donant me senyal K al man expunx et corr in te partescas dandome senyal 81 noestro K al man corr in nuestro 82 noestro K al man corr in nuestro 83 poedas K al man corr in puedes 84 poedas K al man corr in puedes | ma K seq la eras

87 sacra K al man corr in sacrosancta 88 Nothe K lect dub Noche | Sabat K al man corr in Sabat | Adonay K seq Fem cancell | Fetzas K al man corr in Fetyas 89 Ougas K lect dub Dugas | Oreos K al man corr in Oteos 90 quem K al man corr quod 93 audes K

dicantur super eum quatuor evangelia sequentia. In principio erat verbum. fol. 163. Missus est angelus Gabriel. fol. 162. Recumbentibus undecim discipulis. fol. 161. Sicut fulgur. fol. 160.». 70-74 *Exorcismus super eos qui a demonio vexantur* (FRANZ, Friburg 1909), 601, 1 in fine. Cf. també les línies 137-138. 76 *Item aliae oraciones super energuminum babtizatum* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 328, 3: «...plene omni dolo et fallacia...». 77-80 *Item ordo super energuminum qui ab spiritu immundo vexatur* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 325, 2: «...confusus fugias et recedas...».

85-87 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 240^v: «...ergo, maledicte diabole, recognosce sententiam tuam, et da honorem Deo vivo et vero, et da honorem Iesu Christo, Filio suo, et Spiritui sancto paraclito, et recede ab hoc famulo Dei...»; cf. *ibid.*, f. 243^v i f. 244^v. 86 *Missa pro his qui a demonio vexantur* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 321, 1: «Da, immunde spiritus, honorem Deo Patri omnipotenti...». 87 *Imposicio manuum super energuminum catezizatum* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 324, 1: «...invocacione nominis tui...». 92-93 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 243^v: «Et hoc signum sanctae crucis, quod nos in fronte eius facimus, tu, maledicte satana, nunquam de cetero praesumas

igitur, virtutem, adiuro, sathana, ut tu dicas mihi nomen tuum et si 95
 tu es hic in isto pasciente solus vel estis plures et quanti. Igitur, per
 f. 94^r ipsum qui Iacob || dedit de rore celi et de pinguedine terre habundanciam et qui ceco nato oculos aperuit et Lazarum quadriduanum de monumento resuscitavit, ipse sua pietate vos compellat exire de isto corpore et vos foras mitat et tanta iniuria et abissum transmittat». E aquí sia repetido aquell versò dessuso dito, qui enpeça: «Ergo, maleditte diabole, etc.». E, a questo dito, toma una cruç de fust, on sia pintat el crucifixo, e, lunyant un poch lo pascient de aquell quil conjura, digas li al diablo: «O traydor, tu tractes la mort del noestro salvador, que fosse pengat en la creu, axí como ací se representa. Tu sabes quantas penas, desonores, escarnios tu li tractes e li procures que li fosen dades en aquella preciosa cruç. Empero, senyor gloriosso, de la sagrada cruç ha feta lança e sageta qui t'a ferido de mort e disipado e levada la mala senyoria. Tu, donchs, traydor, no merezes que aquesta gloriossa senyoria de la christiana cavalleria te sia acostada, car molt as despulat lo seu rey, mas tu confessant la suya alteza debes venir adorar-lo e fer-li grant reverencia, genolles fincados en terra, confessant humilment la suya se-||-nyoria, por que yo te mando por virtut de la sancta vera cruç que de present vingues, axí com dit és, a hondrar ab cara alegre, axí com se perteneze». E, si no lo quiere fazer, tornant li a dezir aquestos 115

al man corr in audeas 97 rore K *ead man corr errore eras er-* 99 resuscitavit K resuscittuit 100 (mitat) et K *al man add in mg* puniat de | (iniuria) in K *al man add int lin in* 105 noestro K *al man corr in nuestro* 106 escarnios K *al man add in mg* minvas 112 confessant K *seq humilment cancell* | fer K *seq fer cancell* 113-114 senyoria K *scenyoria* 115 hondrar

violare...»; cf. f. 240^v. 95 *Item ordo super energuminum... qui ab spiritu inmundo vexatur* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 325, 2: «Adiuratus in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti...»; *ibid.*, 328, 3. *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 235^v; *ibid.*, f. 235^v. 96 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 234^r: «...unum sive plures sint...»; *ibid.*, f. 238^r, 240^r, 243^r. 102-104 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 236^r: «Sacerdos stans dicat sequentes versus, et ad singulos eorum ostendat crucem daemoniaco, et det ei osculandam...». 104-105 *Item aliae oraciones super energuminum bapuzatum* (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 328, 3: «...quem temptare ausus es et crucifigere praesumpstisti...». *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 236^r: «...reus Iesu Christo, filio eius, quem temerarie ausus es tentare et crucifigere praesumpstisti...». 114

97 Cf. Gen 27, 28. 98 Cf. Io 9, 1-7. 98-99 Cf. Io 11, 17-44. 108 Cf. Iudith 7, 8. 110 «senyoria» sembla que ha d'ésser «senyera». 117-118 Els «sants noms de Déu» són els de les línies 87-90. Tal corrua és desconeguda dels rituals es-

versos con esto: «Ergo, maledicte diabole, etc.», con los sanctos nombres de Dios ja damunt possados. Si quiere fazer reverencia a la cruç segunt lo dito mandamiento, faç la li bessar humilment e tanca li los
 120 brazos e puyas las manos en la cruç e digas li axí: «De part de Dios e del precioso fust que mi senyor Ihesu Christ prisso e por virtut de la suya reverent mort, te mando que jures sobre aquesta sancta cruç en que tines las manos, que tu, sens toda dilació, te partesquas por todos tiempos desta creatura de Dios, con que en res no li fagas mal
 125 ni a ella ni a otra jamas ni por temptacion ni por otra vía e sin tot brogit, te mando que de tu partença me des aytal senyal, ço és, que repich qualque campana o faga qualque otro senyal». E, si por aquesto no quería obedecer, digas li axí: «Pus no quies obedecer planament, jo't te fazere conjur, por lo qual perdrás lo poder e caerás
 130 en lo profundo del infierno». E lavors, tomat la stola e ligatla al pacient sobre || el cuello e sobre los peytos e sobre los braços e diret axí: «Traydor, yo te mando de part de Dios todopoderoso que, por virtut deste ligamiento tu procures fazer al noestro salvador en la columpna en cassa de Pilato, que tu te tingues por ligado la a do
 135 stas ne jamés de aquí no te moevas sin ma volundat». E, si encara

f. 95^r

K lect dub 116 tornant K lect dub tornat 119 mandamiento K seq farc cancell 123 (en que K seq tee cancell et expunct | tines K al man corr in tines 125 inter via et e al man delin signum separationis 129 caerás K al man corr in caerás lect dub 130 lavors K seq p cancell 131 diret K lect dub direc 132 traydor K ead man corr traydoor 133 ligamiento K al man add que | noestro K al man corr in nuestro 134 tingues K al man corr in

Item aliae oraciones super energuminum bapuzatum (BARRIGA PLANAS, Barcelona 1975), 326, 1: «...per hoc signum crucis eiusdem...». 117-118 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 236^v-237^r: «Et detur similiter (*liber evangeliorum*) daemónico osculandus et ponat librum apertum super caput daemóniaci. Deinde, sedendo aut stando, dicat: 'Adiuro...'. 123-124 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 234^v: «Exi ab eo...». 123 *Ibid.*, f. 235^v: «...nec resistas, nec moreris discedere a creatura ista...»; *ibid.*, f. 237^r: «Adiuro te et contestor, diabole, ... ut exeat satana et omnis diabolica potestas a creatura ista absque lesione animae et corporis sui...»; *ibid.*, f. 243^r. 127-128 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 244^r: «Si adhuc daemón in exeundo resisterit, dicantur psalmi sequentes, aut aliqui eorum, videlicet, psalmus x..., xvi..., xxi..., xxxiiii..., l..., li..., lvii..., lxi..., lviii..., lxi..., xc...». 134-135 *Ordinarium Barchinonense* (CAS-

mentats en la nota 19 de la Introducció. Un dels elements, doncs, de la mentalitat d'Eiximenis és aquesta valoració del nom de Déu i caldria esbrinar si tal valoració és constant en la seva obra i si no seria una mostra del «nominalisme» imperant arreu del món culte en el pas del segle XIV al XV. 130-132 Aquesta acció no sembla tenir paral·lel en els rituals citats en la nota 19 de la introducció. 132-134 Cf. Io 19, 1.

el demonio no'nde quiere salir, fas dezir las missas siguientes. E a la fin, lo prevere diga sobre la cabeza del pascient lavangelio de la ascension «Recumbentibus undecim discipulis...» e posse la mano sobre lo pascient, dicient: «In nomine meo demonia eicient». E en-aprés, digats li desusso lo evvangelio de sant Johan, faciendo el senyal de la cruç a la froent del pascient e offerecera a quiscuna de aquestas misas e faga las almoynas e dejunios desusso ditos. E díganse las missas con *Gloria in excelsis* e con lo *Credo* e a la fin de quiscuna missa, diga lo priver missa seça de madona sancta Maria. Las missas son aquestas: la primera de la Trinidad, la segunda de la anunciación, la tercera de la natividat, ço es, aquella del gal con la prophecia. La quarta de la circuncissión, la quinta de la ephifanía, la .vj. de la purificación, la .vij^a. de la resurrección, la novena de la quinquagesima.

tiengues 135 moevas K *al man corr in* moevas 137 cabeza K *ead man corr* cabeza 139 dicient K *ead man corr* decient 140 Johan K *al man add in mg* In principio erat verbum 148 *nota defectum octavae*

SADOR, Barcelona 1569), f. 238^r: «...catenatus et refrenatus per imperium et potestatem et regnum Domini nostri Iesu Christi, creatoris mundi, tu... exul effugias»; *ibid.*, f. 243^v: «...te, catenis igneis alligatum, cum sociis tuis apostatis angelis mergi faciat in stagnum ignis ardentis et sulphuris, ubi cruciaberis die ac nocte in saecula saeculorum». 135-316 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569); f. 244^{r-v}: «Quodsi daemon nondum egressus fuerit, non idcirco exorcizans diffidat, sed exorcizet eum duobus vel tribus continuis sequentibus diebus, quibus dicatur, praesente daemónico, missa sequens...». 138 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 241^v: «Evangelium tamen erit sequens... Recumbentibus undecim, etc. Quere eum supra in benedictione termini, fo. 161». 140-141 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 233^v: «Omnes cruces in exorcismis signatas, faciat sacerdos pollice dextro in fronte oppressi, nisi specialiter in alia parte fieri iubeantur»; *ibid.*, f. 239^v: «Cruces sequentes fiant super daemonicum, ubi in singulis earum dicitur: ...in fronte... in pectore... in corde...». 142 *Ordinarium Barchinonense* (CASSADOR, Barcelona 1569), f. 244^v: «Et si etiam hactenus rebellis fuerit, congruum esset, ut sacerdos pura charitate motus ieiunet aliquibus diebus, faciatque ut aliqui ex consanguineis patientis similiter ieiunent orentque Dominum pro eius liberatione. Quia daemones reperiuntur, qui in ieiunio et oratione sunt expellendi...».

138 Vegeu més amunt, les línies 46-47 i 73-74. 139 Cf. Mc 16, 17. 140 Io 1, 1-14. 142 Cf. Mt 17, 20. 144 Sobre la «missa seca», vegeu Josef A. JUNGSMANN, *El sacrificio de la misa. Tratado histórico-litúrgico* (BAC 68), Madrid 1951, 493 i 1175, on hi ha referència a estudis anteriors.

ÍNDIX DE MOTS

- a* 1, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 36, 38, 39, 40, 56, 59, 61, 62, 64, 68, 69, 115, 116, 118, 125, 134, 136, 141, 143; *ha* 65; *ad* 32, 38, 41, 45, 59, 83; *al* 23, 52, 74, 75, 81, 104, 130, 133.
ab 115.
 (abeurar) abeurado 17.
 Abraam 33.
ac 105.
 (acostar) acostada 111.
 (açotar) açotado 16.
aç 50.
 adorar 112; adoro 19.
 agora 33.
 agua 42.
 ajuda 35, 45.
 ajudar 38, 41, 59.
 (alancear) alanceado 17.
 alegre 116.
 alguno 7; algunos 2.
 almoynas 69, 142.
alt 57.
 alteza 29, 112.
 amor 28.
 ángeles 39.
 angustias 15.
 antes 60.
 anunciación 145.
 apóstoles 55.
 appellar 33.
après 8, 50, 54, 70, 74.
 aquell 101, 104; aquella 29, 107, 146; aquellos 62.
 aqueste 26; aquesto 27, 63, 70, 74, 85, 102, 128; aquesta 24, 32, 34, 38, 41, 45, 78, 83, 110, 122; aquestos 116; aquestas 66, 141.
aquí 79, 101, 135.
art 3.
 article 51.
 ascensión 138.
 atorgar 27.
axí 22, 24, 41, 52, 82, 83, 105, 115, 120, 128.
ayre 42.
aytal 75, 127.

baptismo 12.
 bendito 83; benditos 39, 55.
 (benedicir) benedigo 19.
 benefici 26; beneficio 81-82.
 bessar 119.
 bondat 29, 32.
 brazos 120; braços 130.
 brogit 126.

cabeza 137.
 (caer) caerás 129.
 calor 14.
 campana 127.
 candela 67.

 car 111.
 cara 115.
 carne 11.
 cascuna 66.
 cassa 134.
 cavalleria 111.
 (cerrar) carrés 44.
 christiandat 21.
 christiana, 55, 110.
 Christo 9, 58, 65, 68; Christ 121.
 cielo 40.
 circuncisión 147.
 ciudat 66.
 (claufincar) claufincado 16.
 clarament 53.
 clemencia 59.
ço 125, 146.
 coerpo 67; coerpos 1.
 columpna 134; columpnes 55.
 com 74, 115.
 comencament 51.
 como 22, 82, 105.
 comulgar 8.
 con 40, 56, 117, 124, 143, 146.
 condigna 62.
 conèxer 61.
 confessar 8, 61-62; confessant 112, 113.
 confessores 56.
 conjur 129.
 conjura 104.
 contra 7.
 (coronar) coronado 17.
 creatura 24, 38, 47-48, 59, 78, 84, 124.
 creo 19; creyes 52.
 Credo in Deum 50-51.
 creu 105.
 cruc 23, 44, 102, 107, 108, 114, 120, 122, 141.
 crucifixo 103.
 cuello 131.
 culpable 21.

damunt 31, 118.
 dar 68; des 126; dades 107.
 (defensar) defende 47; defenda 36.
 dejunar 68.
 dejunios 142.
 deliuracion 26.
 (deliurar) deliures 25; deliure 35; deliura 47.
 (demanar) demanda 74; demanats 61; demanaràs 52.
 demonio 44, 85, 136; dimonio 36; demonios 1.
 denant 67.
 dentro 82.
 departiment 80-81.
 desonores 106.
 (despullar) despulat 111.
 desusso 70, 140, 142; dessuso 101.
 (devallar) devallado 18.

- (deber) debes 112; deve 85.
 dezir 63, 64, 85, 116, 136; diret 131; dezit 78; digas 70, 104, 120, 128; digua 53; diga 5, 52, 54, 137, 144; digats 140; digan 142; dicient 139; dit 50, 115; dito 63, 85, 101, 102, 119; dita 31; ditos 142.
 dia 60.
 diablo 48, 75, 104.
 dilació 123.
 Dios 9, 33, 34, 37, 46, 58, 70, 75, 76, 84, 118, 120, 124, 132.
 (disipar) disipado 109.
 divinal 29.
 do 134.
 (dar) do 21, 61; dones 12; donant 80.
 de 1, 2, 3, 6, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 24, 25, 26, 33, 34, 36, 37, 45, 50, 55, 58, 65, 69, 70, 75, 76, 78, 103, 108, 109, 110, 114, 118, 120, 121, 126, 132, 135, 137, 140, 141, 144, 145, 146, 147, 148; d' 48, 81, 124; del 10, 36, 37, 40, 43, 44, 48, 69, 77, 78, 80, 105, 121, 137, 141.
 donchs 38, 109.
 (dormir) dormiendo 43.
e passim.
 ecclesia 55.
 éi 52; ell 58; ella 125; la 25, 35, 36, 119, 130; li 8, 31, 53, 60, 61, 70, 104, 106, 107, 112, 116, 119, 120, 124, 128; lo 112, 116; ells 4; se 105, 116, 142; l 25, 104; ls 61.
 lo 25, 42, 50, 57, 63, 78, 82, 103.
 el 46, 103, 131, 136, 140; lo 8, 44, 67, 71, 72, 73, 78, 103, 111, 119, 129, 130, 137, 139, 143, 144; la 3, 4, 10, 11, 20, 23, 25, 26, 28, 29, 31, 44, 47, 48, 51, 54, 55, 58, 64, 66, 69, 104, 105, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 118, 120, 122, 131, 133, 134, 137, 138, 141, 143, 145, 146, 147, 148; los 1, 2, 13, 18, 23, 38, 60, 70, 117, 119, 130; las 9, 40, 79, 120, 123, 136, 142, 144; l' 42; l 50.
 empero 107.
 (empezar) enpeça 101.
 en 10, 13, 23, 29, 35, 42, 51, 120, 123, 124, 130, 133.
 enaprés 139-140.
 encara 135.
 encender 67.
 -nde 7, 64, 80, 136.
 endemoniada 4.
 enemich 75.
 enemigo 42.
 (ensenyar) ensenyada 28.
 entendre 59.
 (enviar) envía 35.
 ephifania 147.
 escarnios 106.
 (escarnir) escarnido 17.
 església 13.
 ésser 15; sia 50.
 este 11, 133; esta 48, 124; esto 117.
 (estrenyir) estrenyido 16.
 eternal 29.
 evvangelicals 79.
 evvangelio 140; avangelio 137; evvangelios 71.
 fals 7; falso 7.
 falsia 76.
 fambre 14.
 fazer 60, 62, 116, 118, 133; fago 20; fazes 20; fazen 8; farà 63; fazeré 129; fas 136; fes 63; fagas 25, 124; faga 64, 67, 127, 142; fagamos 81; haciendo 140; fet 6; feyto 8, 21.
 fe 51.
 fer 112; faç 119; feta 108.
 (ferir) ferido 109.
 fianca 56.
 filo 9, 37, 58, 70; fillo 76, 79.
 (fincar) fincados 113.
 frio 14.
 froent 141.
 fuego 42.
 fust 103, 121.
Gabriel 39.
 gal 146.
 gelosia 6.
 genolles 113.
 gitar 1.
 gloria 62, 69.
 gloriosso 36, 108; gloriossa 11, 66, 110; gloriossos 54.
 gracias 20, 81.
 gran 6; grant 20, 26, 32, 56, 59, 81, 112; grandes 20.
 (*baver*) has 21, 28; as 21, 29, 111; ha 6, 7, 74, 108; à 6, 7, 108; ages 24; ajes 34; aguda 6.
 hoc 52.
 hom 53.
 hombres 2.
 hondrar 115.
 honor 28, 62, 65, 66, 69.
 humana 11.
 humilment 113, 119.
in 30.
 infierno 130; infernos 18.
 instruir 53.
 (interrogar) interrogan 4.
 invocaciones 67.
 ira 6.
ja 118.
 Jacob 34.
 jamás 125; jamés 135.
 Jhesu 9, 58, 65, 68, 121.
 jo 129.
 Johan 140.
 (jurar) jures 122.
ladron 23.
 lança 108.
 (laudar) laudo 19.
 lavors 130.

- (levantar) levantado 7.
 (levar) levada 109.
 ligamiento 133.
 (ligar) ligado 16, 134; ligat 83, 130.
 (llegir) ligen 8.
 Longí, 23.
 (lunyar) lunyant 103.
 lurs 40.
- ma* 135.
 Madalena 23.
 madona 144.
 madre 11-12, 13.
 mal 41, 124.
 malicias 36.
 maligno 46.
 mala 109.
 malvestat 48.
 mando 76, 80, 114, 122, 126, 132
 manera 43.
 mano 138; manos 120, 123.
 María 12, 65, 144.
 mártires 56.
 mas 111.
 mercè 24, 34.
 (merecer) merezes 110.
 mi 20, 31, 121; mis 22.
 Miguel 35, 39.
 millor 5.
 mio 19, 37; ma 84.
 missa 144; misas 64, 142; missas 136, 143,
 144.
 misericordia 20, 48.
 moerto 17.
 molt 111.
 mort 104, 109, 122.
 (mover) moevas 135.
 mundo 11, 43.
 muyt 57.
- (*nacer*) nacieste 11.
 natividat 146.
 natura 28.
 ne 135.
 ni 42, 43, 125.
 no 41, 59, 83, 110, 124, 128, 135, 136.
 noestro 81, 82, 105, 133; noestros 13.
 nom 75.
 nombre 78; nombres 117-118.
 nos 47.
 nosotros 14, 27.
 nostro 57.
 novena 148.
 nozer 83, 84.
 nuestros 45.
- o 6, 43, 46, 54, 58, 104.
 obedecer 128.
 obra 10.
 (ofrezer) offerecera 141.
 (oir) oies 47.
 ombre 74, 85.
 on 103.
 oración 31, 54; oraciones 9.
- otra 65, 125; otros 12, 39.
- pacient* 131.
 padre 10, 77; padres 18.
 pahor 5.
 paradiso 66.
 paraulas 79.
 part 120, 132.
 partença 126.
 (partir) partesquas 123.
 pacient 63; pascient 50, 52, 74, 78, 103, 137,
 139, 141.
 pasión 65, 69.
 Pater noster 50.
 patriarchas 55.
 peccados 14, 22, 45, 60.
 penas 106.
 (penjar) pengat 105.
 penitencia 12, 62.
 Pedro 22.
 (pensar) penzado 16.
 per 5.
 (perder) perdrás 129.
 perdición 76.
 (perdonar) perdonés 22.
 persona 4, 34-35, 41, 45.
 (pertenezer) perteneze 116.
 peytos 24, 131.
 piadosso 32.
 piedat 34.
 Pilato 134.
 (pintar) pintat 103.
 planament 129.
 (plaure) plàcia 27, 37, 57.
 poch 103.
 poder 25, 44, 48, 129.
 (poder) poedas 83, 84; pueda 41; puxa 53.
 poderós 64.
 por 9, 14, 18, 24, 27, 29, 37, 42, 43, 44, 48,
 53, 58, 62, 66, 76, 78, 114, 121, 123, 125,
 127, 129, 132, 134.
 porque 81.
 (poner) posse 138; possada 29; possados 118.
 precioso 67, 79, 121; precioso 107; preciosos
 24.
 (prender) prendieste 11.
 present 45, 115.
 preso 16.
 prevere 137; privere 144.
 primerament 4, 5.
 primero 71; primera 145.
 prínceps 54.
 prisso 121.
 (procurar) procurés 107, 133.
 profundo 130.
 (prometer) prometa 63, 68.
 prophécia 146.
 purament 26.
 purificación 148.
 pus 128.
 pux 8, 75; puxa 61.
 puyt 120.
- qual* 28, 129.

- qualche 127.
 quantas 106.
 quarto 73; quarta 147.
 quatro 70.
 que 5, 22, 37, 41, 52, 53, 57, 58, 61, 63, 77, 80, 83, 84, 107, 110, 114, 122, 123, 126, 132, 134; que (*relatiu*) 9, 20, 23, 27, 28, 29, 33, 40, 121, 123; que (*pronom no relatiu*) 114, 124.
 (querer) quies 33, 128; quiere 116, 118, 136; quería 128; quieras 37; quiera 60; quiran 40.
 qui 35, 101, 104, 108.
 quinagèssima 148.
 quinta 147.
 quiscun 51; quiscuna 141, 143.

Rafael 39.
 (recitar) recitadas 79-80.
 reconciliar 8.
 (recórrer) recorrech 19; recorem 38; recorrem 56.
 redemir 18; redemist 45.
 redempción 13.
 redemptor 19, 57, 82.
 regonèxer 26.
 remenbrar 60.
 (repetir) repetido 101.
 (repicar) repich 127.
 (representar) representa 106.
 res 6, 124.
 resurrección 148.
 reverencia 37, 112-113, 118.
 reverent 122.
 rey 57, 111.
 romanz 51.

 (*saber*) sabes 106.
 sacrificio 12.
 sageta 108.
 sagrada 108.
 sacrament 6-7; sacramentos 13.
 salir 136; salgas 77, salguas 80.
 salvador 43, 47, 81, 105, 133.
 sancto 10; sancta 12, 13, 64, 65, 69, 114, 122, 144; sanctos 117; sanctas 67, 79.
 sant 22, 35, 39, 40; santos 40.
 sangre 15, 44.
 seça 144.
 secretament 4.
 següent 3, 31, 54; següents 70; segueentes 9; siguientes 136.
 segundo 71-72; segunda 145.
 segunt 119.
 sens 5.
 senyal 80, 126, 127, 140.
 senyor 19, 21, 25, 31, 33, 35, 39, 47, 57, 58, 108, 121.
 senyoria 109, 110, 113-114.
 (ser) es 30, 64, 71, 72, 73, 115, 126; son 145; será 30; sia 31, 52, 101, 103, 111; siats 32; fosse 105; fosen 107.
 servir 26.
 seu 111; suya 112.

 si 6, 7, 64, 116, 118, 127, 135.
 siet 14.
 sin 60, 84, 125, 135.
 sobre 50, 122, 131, 137, 139.
 (sofrir) soferieste 14.
 suplicar 57; soplico 22.
 (sostener) sostenieste 15.
 (soterrar) soterrado 18.
 special 39.
 sperit 37; sperito 46.
 spinas 17.
 spiritu 10.
 (star) stas 135; stech 82; stigues 83.
 stola 130.
 suya 59, 113; suyos 60.
 su 25, 79; sua 58; sus 36.
 sudor 15.
 suplicationes 40-41.
 (suplicar) suplicamos 27.
 suyo 82; suya 35, 122.

tal 5, 53.
 (tancar) tanca 119; tanquado 84.
 tanta 28.
 tantost 31, 54.
 temptacion 125.
 (tener) tines 123; tingues 134.
 tercero 72; tercera 146.
 terra 42, 113.
 testimonio 7.
 teu 80.
 tiempos 33, 124.
 toda 21, 76, 77, 123; todos 22, 27, 33, 38, 124; todas 36, 40.
 todopoderoso 75, 77, 132.
 tomar 42; toma 102; tomat 130.
 (tornar) tornant 116.
 tot 125.
 (tractar) tractes 104, 106.
 travesso 23.
 traydor 104, 110, 132.
 tres 63, 68.
 tribulaciones 14-15.
 tribulada 41, 46.
 Trinidad 64, 69, 145.
 tu 18, 19, 20, 21, 25, 29, 36, 38, 52, 75, 77, 83, 104, 106, 109, 111, 123, 126, 133, 134, te 27, 76, 80, 111, 114, 122, 123, 129, 132, 134, 135; t' 108; -129.
 tuyo 37; tu 126; tua 44; tuya 24, 25, 44, 47, 48; tuyos 24.
 turbació 6.

un 103; una 64, 67.
 (usar) usen 2.
 (vender) vendido 15.
 venir 112; venieste 10; vingues 115.
 ventre 82.
 vera 114.
 verdaderament 61.
 verdat 5, 77.
 vergonza 5.
 verso 101; versos 117.
 (velar) veylando 43.

vía 125.
viernes 68.
vinagre 16-17.
virginal 83.
virgines 56.
virtut 76, 77, 78, 114, 121, 133; virtudes 40.
vivo 9, 58.
voestra 32.
(voler) vulla 58, 59.
volentat 84.
volundat 135.
voluntat 10.
vos 31, 57; vossotros 56.
yo 76, 114, 126, 132; me 21, 80.
Ysach 34.

APENDIX

(Variants dels ff. 96^r-97^v en relació al text publicat dins Francesc EIXIMENIS, *De sant Miquel Arcàngel* a cura de Curt J. Wittlin (Clàssics Curial 15), Barcelona 1983, 117 (línia 21)-119 (línia 26). La primera paraula de cada lema correspon al text publicat, la segona, precedida de ratlla inclinada, al manuscrit de Copenhague. La xifra fa referència a la línia de l'edició.)

21 aquell/aquel | mateix/matex 23 sant/sent | Miquel/Miguel | milles/miles | ciutat/ciudad | appella/apella 24 Avaricensis/Abohacensis | França/Francha | à/om 25 appellat/apellat | Tomba/lect dub Tunba vel Timba | hon/on | sent/sant | Miquel/Miguel | à/ha | fet/feta | sa/la 26 esgleya/ecclesia | on/hon | sovín/sovint 27 ciutat/ciudad seq erat cancell | era seq amat cancell 28 dita/dicta | esgleya/ecclesia | e/he | fo/fon 29 e/he | fort/hom | sent/sant | Miquel/Miguel 30 oràs/horats | nit/nits corr nets | aquí/om davant/devant | lo altar/l'altar | sent/sant | Miquel/Miguel | ell/el 31 estech/stech en/om | esperit/sperit | e viu/e ve 32 sent/sant | Miquel/Miguel | sants/om | àngels/àngels 33 França/Franca 34 e de/om 35 Eschòcia/Scòcia | aparien/aparecian | fellons/felons

36 O/E | França/Francia | O/om | frares/seq meus 37 aquests/aquestos | diables/diablos | hòmens/ombres 38 malvats/mals | tots/tot | corsa/cossa 39 espaordir/spahordir | (dar)-los/om 39-40 prosperitats/prosperidats seq de no 40 que's/quel los | façam/fazam | val res ne's/om [p. 118] 1 Aytambé/aytanbé | lexiom/seq axí | grans/a grandes | peccadors/peccadores 2 gran/grant 3 Déu/om

4 Anglaterra/seq e dix 5 ma/la mia | tan/tant | com/como | tua/tuya | també/tanbé 6 s'i à/sia ha | fer/seq e que dir et inde inc nova paragraphus

7 E què dir/om in hac paragrapho | Escòcia-Scòcia 8 poqua/pocha 9 francès/francessa

10 Doncs/donchs | dixeren/digueren | a/ha | sent/sant | Miquel/Miguel
11 plàcie t/placiat 12 sent/sant 13 Miquel/Miguel 14 quant/con | de França/om
15 casa/cossa | massa/masa | atenen/attenent 16 raíl/radiz 17 linya/línea | dretra/tretra
18 quant/com | natural/lateral | esmena/esmenarà 19 casa/cossa | casa/cassa 20 envencions/envencions | e/om 21 aquesta/aquest corr aquesta cancell -a | casa/om | sou/lo 22 exaccions/execucions | e/en | mutacions/mutacion | pecúnies/peccats 23 seu/om 24 frans/grants | lasciu/altiu 25 delectacions/delicacions | la/las | execució/execucions 26 regne/rei | Anglaterra/Englaterra 27 e/he | fort/om 28 destrouir/destruir | casa/cassa | à/ha 29 Esgleya/ecclesia | sant/om 29-30 porgarà/purgarà 30 Escòcia/Scòcia | poch/add de 31 serà/serrà | serà/om 32 deliurat/deliurat seq he | serà/serrà | feyta/feta 33 après/pres | serà/serrà | porgat/purgat | via/manera via

35 mentre/mentres | estaven/stant | vingeren/vengueren | cinc/cinch 36 cinc/cinch | de Espanya/despanya 37 sent/sant | Miquel/Miguel | seria/serria | lurs/iteratur, primo cancell | E ell, diu/E diu ell 38 que's/quells | Espanya/Spanya | serà/serrà | gran/grant | concussió/confusió 39 reys/reyes | novitats/novidats 40 Chisma/cisme | Esgleya/Ecclesia | serà/serrà [119] 1 crestià/christià 2 que/qui | mateix/matex | favoren/ffavoren 3 n'an/nan corr in han 4 han/ha | car més an amat/add in mg 5 nom/mon al man add e | Jesucrist/Ihesu Christ corr Christi | an/han 6 crestians/christians | esvaydós/esuahidors 7 aquell/aquel 8 machomètica/mafomètica 9 a/om | mateix/matex 10 escriptures/scriptures | lavors/lavors 11 sent/sant 12 sisè/sisen | sagel/segel 13 anyel/àngel | tenia/tenya | grans/grants | flagells/flagels 14 serà/serrà | porgació/purgació | ecclesiàstich/eclesiàstich | serà/serrà 15 casa/cassa 16 ecclesiàstich/eclesiàstich | serà/serrà 17 sptosament/sobtosament | serà/serrà | molt/fort 18 és/add en 19 dita/dicta | execució/execució 20 serà/serrà

22 quesque sia/om | de açò/daçò | esdevenidor/sdevenidor | cosa/cossa 23 estat/stat | França/Francia 24 Escòcia/Scòcia | altra/altre | cosa/tot 25 e a/e ha | sent/sant | Miquel/Miguel | e tot serà/om | cant/quant 26 Déu/déus